

Dekleta so se razkropila kričoč po kotih. Hoteli smo mu pridržati roko, ali že je bil izgubil v zamahljaju ravnotežje. Kot posekano deblo se je zvrnil vznak in glava mu je z vso močjo udarila ob kameniti tlak.

Na truplo se je vrgla Marjuči — njegova hčerka. Nerazumljive besede so se ji trgale iz ust.

ČE BOM LJUBEZEN IMEL . . .

(Glosa.)

IVAN PREGELJ.

Imam dovolj! Verujte, da imam dovolj! Dovolj zemlje, dovolj spominov in ljubezni za trideset let. Trideset let se ne bi izpisal, izpel. Toliko imam! Trideset let pesmi za trideset življenja. Za deset toliminskih let, ki so prva, dvakrat devet let. Za deset goriških let, ki so šolarska, dvakrat pet let. Za kranjskih deset let, ko sem pisal in pil, eno leto, zadnjega pol . . .

Imam dovolj. Meni tri zemlje dehte. Meni tri dobe golče. Kot rožmarin in ožep. Kot Tasso in Homer.

Imam dovolj. Imam preveč. Ker mi je spominov še mimo tega! Imam dovolj . . . Če bom še komu z ljubeznijo zajemati smel . . .

Z ljubeznijo! — — —

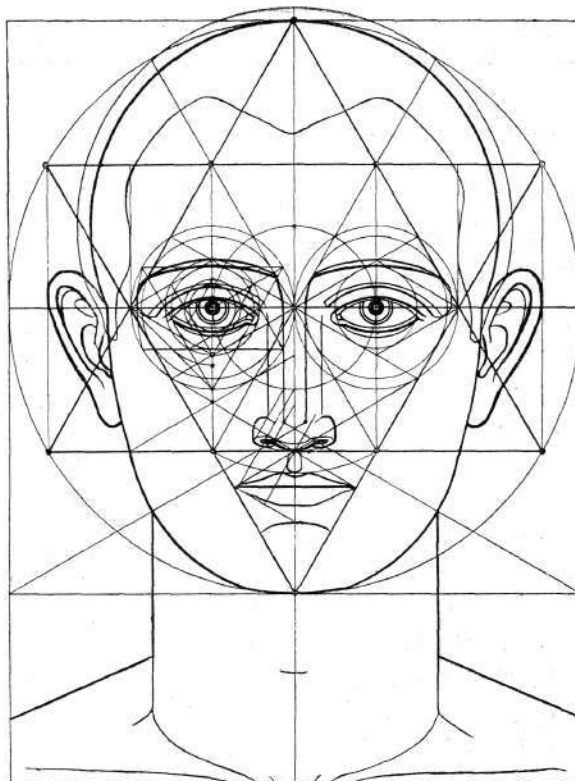
IZ DNEVA V DAN.

(Dnevniška beležka.)

IVAN PREGELJ.

O, tudi to je sreča: voziti se zjutraj in voziti se zvečer v enoisto pot iz dneva v dan! . . . Mimo oces vstaja in usiha sto znancev, ljubših in novih iz dneva v dan: za Prešernov sonet stezice ob progi, slikovit brezov log, rdeča streha na cerkvenem stolpu za smrečjem, brvica nad potjo, ledina, ki jo je krt razril, mostič; ovinek okoli rebri v ravan, kakor skok v življenje in svet. O, tudi to je sreča: voziti se zvečer in voziti se zjutraj v eno pot iz dneva v dan! . . .

Prav kot življenje, ki je sreča iz dneva v dan . . . Če bi živeti znal tako, kakor se voziti vem. Pa ne bom znal nikdar. Predolgo živim! Ali pa se vozim prehitro? Iz dneva v dan . . . predolgo in prehitro!

P. DEZIDERIJ LENZ, KANON.

KAJN.

FRANCE BEVK.

Drama v treh dejanjih.

O s e b e.

Jakob Gravnar.
Angelo, sin njegove žene.
Jože, njegov sin.
Ivanka, njegova hči.
Stara mati.
Peter, sosed.
France, njegov sin.
Jušta, njegova hči.
Gorjan.
Več fantov.
Orožniki.

Občinstvo na veselici, gostilničar, množica.

Dejanje se vrši v Brdih. Čas: 1922.

Prvo dejanje.

Obzidano dvorišče Gravnarjevega doma. Sredi dvorišča stoji murva, ki razteza svoje veje vse po dolgem in počez; na vejah so privezane late, ki jih prepleta vinska trta in senči dvorišče. Na levi strani stoji Gravnarjeva hiša, nizka in s korei krita, do vrat vodi stopnica. Okna so mala in gosto zamrežena, stene so počrnele. Na desni je gospodarsko poslopje. V zidu, ki obdaja dvorišče, stoji v vdolbini Marijin kip. Poleg murve je vodnjak s kotličem. Pod okni hiše poleg vrat

je klop; klop je tudi pod murvo. Mimo Gravnarjeve hiše pada pogled v ravnino. Popoldansko solnce pada na murvo.

Stara mati sedi na klopi ob hišnem zidu in mežika v solnce, ki prodira skozi listje. Siva je in sključena, duševno gibčna in prodirajočega pogleda. Roke ima sklenjene kot da moli ali v razmišljanju premika suhe ustnice.

Čez nekaj minut molka se čuje zadaj šum ljudi in otrok, ki nerazločno pojó laško popevko v taktu koračnice, vmes se smejó in vzklikajo. Polagoma se izgubljata petje in krik in zamreta v daljavi.

Peter (pride, ustavi se na vratih dvorišča; gleda za ljudmi. Ko odidejo, se nejevoljno ozre po dvorišču. Zagleda mater): Mislim sem, da ni nikogar.

Mati: Ali so bili zopet »oni«, sosed? Ali so bili zopet »oni«? (»Oni« je poudarjen s prezirom in zaničevanjem.)

Peter: Mlaj so vlekli.

Mati: Mlaj? Zakaj pa mlaj?

Peter: Veselico bodo imeli. Vsi bomo morali priti zraven. V dobrodelne namene bo.

Mati: Lažejo!

Peter: Čisti dobiček za neke ponesrečence...

Mati: Večne veselice radi nesreč. Pri nas je nesreča, odkar so »oni« tu.

Peter: Lanskega vina še niti kaplje nisem prodal in že kopljem za novo.

Mati: Na jesen boš izlil starino, da shraniš mošt.

Peter (se ozre, pritajeno): Ali je že kdaj pohajkovalo toliko ljudi na vasi, kot jih danes pohajkuje? Parade, veselice — za nas pa nihče ne zgane mezinca.

Mati: Prišli so, da nas požrejo.

Peter (se ozira): Pa so med nami ljudje, ki jim še pomagajo.

Mati: Našo hišo misliš.

Peter: Ni Vaša edina. Še več jih je.

Mati: Da so se rodili; da so se rodili! (Na cesti zraste šum, prihaja mimo in zopet izgine.)

Peter (se zravna, glasno): Ali ste sami, mati?

Mati (razume): Sama... sama. Jakob je v vinogradu; Jože tudi. Le enega (se ozre) ni tam...

Peter: Ali je Angelo doma?

Mati: Ne vem (se zopet ozre), kje poležkuje.

Peter: Čudno, da ni šel z »onimi«. (Namigne z ramenji proti vratom.)

Mati: Ne ostane doma. Čakaj, da se prespi.

Peter: Še jabolka ene veje si niso enaka.

Mati: Saj ni naše krvi.

Peter: Po obrazu se mu pozna, da je od drugod. Nekaj so ljudje govorili...

Mati: Pst! V hiši je; moral se je že prespati.

Peter: Kramp se mi je zlomil, nimam časa, da bi ga znova nasadil. Izposoditi sem si ga hotel; če bi bil kdo doma, seveda.

Mati: Saj pride eden ali drugi. Po pijačo in po malico. — Pa pojdi sam in vzemi, kar rabiš; saj veš, kje leži orodje.

Peter: Hvala! Drugič bom priložil jaz, če bo treba. Ne vem, če bo vreme.

Mati: Na Furlanijo sem gledala danes zjutraj, proti morju; nič po volji mi ni bilo.

Peter (odhaja): Podvizati je treba.

Mati: Naša dva, Jakob in Jože, se že od jutra ženeta; še Ivanka jima pomaga. (Peter je že odšel, mati molči in mežika v solnce. V ozadju se zopet dvigne šum in gre mimo. Krik otrok se razlega. Starka strmi s sovražnim pogledom v vrata in vzdihne. Nato zopet mežika v solnce, usta se premikajo.)

Jože (vstopi skozi dvoriščna vrata. Na rami prinese sveženj drv in jih vrže na tla. Rdeč, srednjevelik, precej krepak mladenič je; rokave ima zavihane, briše si pot s čela.)

Mati (ga pogleda, zadovoljnost ji sije z obraza): Težko si prinesel.

Jože: Ne bil bi prišel, toda pijače je treba nesti; tudi kak kos kruha za prigrizek. (Sede na klop pod murvo, da si spočije.)

Mati: Ali bo prekopano do večera?

Jože: Lahko bi bilo; a tako ne vem, če bo.

Mati: Zakaj tako, Jože?

Jože: Tako... Hočem reči, če bi nam pomagala še ena roka vsaj nekaj ur. Zato sem prišel sam, namesto Ivanke...

Mati: Kaj pa misliš, Jože?

Jože: Kje je Angelo?

Mati: Vprašaj, kje je? Kje naj bo? (Po molku): Ne vem, kje je. (Ozre se): V hiši je; skozi vrata ni šel, skozi okno ne more uiti, ker so križi v njih.

Jože: Z menoj bo šel. Sobota je in Bog ve, kakšno bo v ponedeljek vreme.

Mati: Proti jutru je prišel domov.

Jože (se udari po kolenu): Kod se klati ta človek?

Mati: Vprašuješ, kod?

Jože: Dekleta se ga izogibljejo. Popivati ni mogoče vedno.

Mati: Vprašuješ, kod se klati? Kje dobiva denar?

Jože: Oče mu ga ne daje.

Mati: Prisluzi si ga ne, krade ga ne... (Gleda v Jožeta.)

Jože (gleda na mater vprašujoče).

Mati (naglo, pol gneva je v besedi): Pri »onih« je!

Jože (se zamisli za trenutek): Danes (se ozre, če ga kdo ne sliši) se pripravljajo na veselico. Vsi pošteni ljudje delajo, oni pa vlačijo mlaje vkup. Kradejo blago in čas.

Mati: In zavajajo... in zavajajo. Kot žrelo so; padeš vanj in ne rešiš se več.

Jože: In kaj hoče on med njimi?

Mati: Kaj bi hotel? Vprašuješ nespametno. Dušo prodaja. Med nje se bo vpisal.

Jože (se dvigne): Mati; potem bom pozabil, da sva sinova ene matere!

Mati: Pozabi, ali ne spozabi se. Stene poslušajo; ne misli preglasno, Jože!

Gorjan (vstopi rdeč in širokopleč ter udari s palico po vratih, da opozori nase in se predstavi. Prešeren pogled meri oba; trohica zadrege je na obrazu).

Mati (mrzlo, nejevoljno): Po kaj si prišel?

Gorjan: Nisem prav prišel. Vsaj dobrodošel nisem.

Mati: Kdo ti je kaj dejal?

Gorjan: Vaši obrazi so taki. Ti mi ne skrijejo ničesar.

Mati: Hinavščine nismo navajeni. Rajši povej, po kaj si prišel?

Gorjan: Ali je Angelo doma?

Jože (se zgane, kot da ga je zbodel v živo): Kaj imate z mojim bratom?

Gorjan (pikro, ošabno): Ali si mu varuh ali oče, da tako vprašuješ?

Jože: In vi, ali se vam je prodal, da ga zahtevate z obrestmi vred od nas?

Gorjan (se sili v smeh): Prav si dejal; z obrestmi vred. Topol nam je obljubil za mlaj. Pokazat naj gre, katerega naj odsekamo.

Mati: Topol? — Topol? On?

Jože: Mi negujemo drevesa, da popravimo to podrtijo (pokaže na hišo), on pa ... Slišite: tople daje gospodar, ne pa hlapec!

Gorjan: No, torej: gospodar! Čigava je ta hiša?

Jože: Čigava je ta hiša?

Gorjan: Šli bomo tedaj, izbrali in odsekali po svoji volji.

Jože: Kadar bo hiša vaša, lahko!

Gorjan: Hiša ni moja. Ali — vsako jabolko je enkrat zrelo.

Jože (srdit): Niti grma od naše hiše! Niti bilke za vaše namene.

Gorjan: Ni mi do hiše; zemlja je radi lege vredna cekina. Pomenimo se drugič. (Odhaja.)

Jože: Z vami nikoli!

Mati: Dušo je prodal, ženo je prodal, hčer je prodal. Zdaj hoče pogubiti še vás, v katero se je s culo priciganil.

Gorjan (s ceste): Hvala, Gravnarica! Še se oglasim.

Jože (za njim): Ni treba! Pes!

Peter (prinese kramp v roki): Komaj sem iztaknil ta kramp. Ne zameri, Jože; izposodim si ga.

Jože (je zamišljen, gleda par minut za Gorjanom, nato pogleda Petra): Le vzemi; ne rabimo ga.

Peter (gleda oba): Kaj pa je bilo?

Mati: Gorjan je pravkar stopil na cesto. Podgana!

Peter: Včera mi je prinesel popisan kos papirja; prijel me je za roko in moral sem podpisati. Kaj vem, kaj sem podpisal, ko ni bilo v našem jeziku.

Jože: V našo hišo s tem ne pride; pozna nas.

Peter: Star postajam in mir mi je ljub. Človek misli takò, delati mora drugače. Vas se ne dotaknejo.

Mati: Nas so se trdò doteknili. Enega so nam že izkvarili.

Peter: Saj zato ...

Angelo (stopi na prag, mlad je in skoro otroški, — videti je mračno resen; črne lase ima in temno polt. Postoji na vratih, roke drži v žepih): Koga »so izkvarili«?

Mati (se zdrzne v sè, ko zasliši njegov glas; po premolku): Slišal si!

Angelo: Sem pa slišal. Toda, mene ni izkvaril nihče.

Mati: Družiš se z njimi. Nič dobrega ne prihaja od njih.

Angelo: Kdo se druži?

Mati: Še tajiš jih, kot Peter Kristusa.

Angelo: Nikogar ne tajim. Dovolj sem star in delam po svoji volji.

Peter (je medtem odšel, da se je izognil nevšečnemu prizoru).

Mati: Bojiš se jih, strah te je pred njimi. Kaj bomo rekli mi, te ni strah.

Angelo: Nikogar me ni strah.

Mati: Niti sramu ne poznaš.

Angelo: Čemu? Pošteni ljudje so.

Mati: Ti trdiš, da so pošteni? Njih si, zato si gluhi in slepi. Oni pa nam sedè na vratu. Priklanjati se moramo njih obleki — njih zastavi — njih požigom — njih palicam in njih kletvi. Njih si! Oni se pa norčujejo, če po naše govorimo. Njih si, a se imenuješ naš sin. (Odhaja razburjena v hišo, na pragu se obrne proti Marijinemu kipu in se pokriža.)

Angelo (je tiho; malo potrta je, gleda za materjo. Bratu): Kaj je danes materi? (Brat mu ne reče nič.) Kdo je bil tu?

Jože: Če vprašaš, si ga slišal in spoznal tudi.

Angelo: Kaj je hotel?

Jože: Zahteval je tisto, kar si mu obljubil.

Angelo (gre molče proti dvorišnim vratom in hoče stopiti na cesto).

Jože (stopi proti njemu): Kam?

Angelo: Grem in pokažem topol.

Jože: Kje si ga dobil?

Angelo (ga sprva osupel pogleda, nato se zavè): Če te prav razumem, hočeš nekaj reči.

Jože: Ničesar še nisem dejal.

Angelo: Dejal si, da nimam pravice do topola, ki je na našem zrastel.

Jože: Dejal sem tudi, da nima pravice dati topolov nihče izmed nas za take namene, dokler žuga strop hiše, da se nad nami posuje.

Angelo: No, če odrekaš vsem to pravico.

Jože (po kratkem premolku): Angelo, po te sem prišel.

Angelo (ga vprašujoče pogleda; šele čez nekaj časa): Po me?

Jože: Sobota je, po dežju diši; ne zmoremo do večera.

Angelo (se umika): Danes? — Danes nimam časa.

Jože: Z očetom bi delala do noči, a noč je temna.

Angelo: Delajta jutri.

Jože: Jutri? — Ko boš ti plesal in pohajkoval?

Angelo: Eden mora pohajkovati!

Jože: Ne norčuj se!

Angelo: Ni mi do tega!

Jože: Do tega ti je, da sedeš vsako opoldne in vsak večer k polni skledi.

Angelo: Od tvojega se nikoli ne najem.

Jože: Od svojega tudi ne; kdaj pa si delal doma?

Angelo: Ni mi bilo treba.

Jože: Komaj si odrastel, si šel od hiše; ko si se vrnil, prodajaš dolgčas.

Angelo: Vsak svoje. Ti — če bi ne imel te zemlje — kaj bi počel?

Jože (ga gleda): Ne vem, kaj si hotel reči.

Angelo: To in ničesar drugega, da bodi hvalen, dokler ti nihče ne kali veselja, da živiš od te hiše.

Jože: Govoriš, kot da sta ta hiša in ta zemlja tvoja.

Angelo: Kar ni, se zgodi.

Jože (umolkne in zre na Angela; čez nekaj časa): Ti zemlje ne boš obdeloval.

Angelo: Prodal bi jo.

Jože (se zgane, kot bi ga pičil gad; od začudenja se mu razširijo oči): Ti bi zemljo prodal?

Angelo (poudari besedico »bom«): Jaz bom zemljo prodal.

Jože (se ta hip umiri, Angelov poudarek je izgrešil cilj; skoro pomilovalno): Nisi gospodar, niti dedič!

Angelo (samozavestno): Od kdaj najstarejši sin ni dedič?

Jože: Najstarejši sin je umrl, ko je bil pol leta star.

Angelo: Ta, ki je v grobu ne bo dedoval. Za njim sem najstarejši jaz.

Jože (počasi, meri Angela s pogledom): Nisi najstarejši sin mojega očeta.

Angelo (ga strme gleda, kot da hoče v hipu prodreti v uganko njegovih besed): Ti, kaj si dejal? Govori razločneje!

Jože (se zdajci ustraši besede, ki jo je izgovoril, a je ni mogoče več zatajiti): Nisem hotel povedati; zapeljal si me.

Angelo: Govori, da bom vedel, na koga si pljunil.

Jože: Ti si pljunil, zato je prišlo do tega. Enkrat si moral izvedeti... izvedel bi že bil, če bi bil tak kot so drugi, če se ne bi izogibal ljudi.

Angelo: In ljudje mene.

Jože: Če bi ne bil tak kot si, vse bi bilo pokopano in stokrat pozabljeno... (Umolkne.)

Angelo (nestrpno): Čemu se umikaš? Zdaj govori! V meni kipi.

Jože: Torej... da boš vedel... da ne boš zalil... Prvo leto zakona z mojim očetom je šla najina mati v Aleksandrijo...

Angelo: To vem. To ni meni nič novega.

Jože: Počakaj... Za doviljo je šla. S seboj je prinesla pod srcem tebe...

Angelo (zre zamišljeno): Tako?

Jože: Vse sem povedal.

Angelo: Zdaj razumem mnogotero besedo, ki je šla mimo mojih ušes, a je nisem razumel.

Jože: Od nas je nisi slišal.

Angelo (zase, kot da Jože ni navzočen): Zdaj razumem, čemu me je pred dvema letoma nekdo v prepiru imenoval — Arabca.

Jože (nenadno pogleda vanj).

Angelo (kot da ga je zbadla nenadna misel): Kdo je moj oče?

Jože (skomizgne z rameni): Kdo ve, kdo je tvoj oče?

Angelo (upira oči v težko, neprodarno misel): Tako... Tako...

Jože: Oče je molčal. Očital si je, ker jo je sam pognal z doma, da si opomore hiša.

Angelo: Torej — je bila najina mati...

Jože (ga prekine): Molči! Nimaš pravice, da izpregovoriš to besedo!

Angelo: Ta človek, ki hodi napol sključen po delu in ki ga imenujem očeta, ni moj oče? Ta stara in siva ženska, ki jo kličem za mater, ni moja stara mati?

Jože: Ne!

Angelo: Kaj sem jaz tedaj v tej hiši?

Jože (mu ne ve odgovoriti, skomizgne z rameni).

Angelo (ko se naenkrat nekaj prelomi v njegovem srcu): Lažeš!

Jože (vzraste): Ne lažem!

Angelo: Ljudje so ti natvezli. Oče se je norčeval.

Jože: Nisem izvedel tega niti od ljudi, ne od očeta.

Angelo: Kje pa si izvedel?

Jože: Mati mi je povedala.

Angelo: Ah! Ta! Zdaj mi je jasno! Sovražila me je kot modrasa. Tako majhen še sem bil, pa me je tepla. In vendar — če bi bilo res — iz sovrašтва bi me bila zapodila. Pri-sezi, da je res!

Jože: Resnica ne rabi prisega!

Angelo: Torej lažeš!

Jože: Poglej se v zrcalu!

Angelo: V zrcalu?

Jože: Čigav obraz nosiš? Še materinega ne!

Angelo (se zgrabi za glavo; obšlo ga je grozno in odločilno spoznanje): To je torej — resnica? In ti se mi smeješ? Ti se tega veseliš?

Jože: Ne smejem se.

Angelo: Ti misliš, da si me pogazl, ker me ne maraš.

Jože: Vedno sem ti dejal brat, dasi si gazil večkrat ti po mojem kot jaz po tvojem. Vedel sem, kdo si, a sem se zadrževal...

Angelo: Kdo sem? Ti me zaničuješ s to besedo. Kdo pa si ti?

Jože (ko zraste ponos v njem): Cigan nisem.

Angelo (zraste nad brata): Kdo je cigan? Pazi se!

Stara mati (stoji sključena in trepetajoča na pragu hiše): Otroka!

Angelo: Mati! Stopite doli! Slišali ste, kaj sva govorila.

Mati (se zboji): Nič nisem slišala; ničesar ne maram ne videti ne slišati.

Angelo: Prisezite, da je res, kar ste pravila Jožetu o moji materi.

Mati: Če je božja volja, res je tako.

Angelo (se razburi): Prisezite, da je bila moja mati vlačuga! Prisezite, naj se vam roka posuši, naj vam jezik otrpne, ako ni res.

Mati: O Jezus nebeški! Angelo, ne žali Boga!

Jože: Pusti mater! Dejala je...

Angelo (raste v razburjenju in jo prime za roko): Prisezite!

Mati (trepetaje): Prisezem!

Angelo: Prisezite tu — pred Marijo! (Drži ji roko kvišku.)

Mati (trga besedo): Prisezam, da te je mati porodila... šest mesecev potem... ko je prišla iz Aleksandrije.

Angelo (spusti njeno roko, ozre se na Joža, ki ni umaknil pogleda od obeh, da bi priskočil materi na pomoč. Skrušen je): Torej je res? Veseli ste... Ta strup ste prihranili do zadnjega... Ah, zdaj sem prost! Nimam več vezi do vas... Mati je umrla... Zato bom storil, kar bom storil...

Jože: Ne dotikaj se nikogar!

Mati: O sveta Mati Božja!

Angelo (ošaben, bolešno brezsrčen): Grem in bom dal najlepši topol.

Jože: Ne dotikaj se ga! (Stisne pest, a se še vedno premaguje.)

Angelo (s hudobnim smehom, ko gre skozi vrata na cesto): Jutri pa bom s tvojim dekletom plesal in se zabaval do sitega...

Jože: Ne ubijaj brata!

Angelo: Saj nisem tvoj brat! Jutri! (s ceste, ko se oddaljuje) jutri, (še dalje) jutri!

Jože (ojači glas, da bi ga dosegel in prepil): Ne ubijaj brata! (Krčevito stisnjene pesti ima in stisnjene zobe; tako stoji vzravan kot kip in gleda na cesto, za njim, ki je izginil. Mati je padla pred kipom Matere božje in se vzdihovaje križa.)

Zastor pade.

Drugo dejanje.

Gostilniško dvorišče, ki tvori nekoliko na levo pomaknjen pravi kot; v sredi je vhod na vrt, ki je spremenjen v veselični prostor; vidni so mlaji in venci. Na desni je gostilna, v katero vodi več stopnic. V desnem in levem kotu dvorišča stojita dve mizi s stoli. Ves prostor je okrašen z zastavicami in balončki.

V ozadju je ples, godba igra v presledkih plesne komade.

Noč je. Balončki gorijo in dajejo prizoru čarobno lice. Ko se dvigne zastor, igra godba valček; vse je veselo; občinstvo prihaja in odhaja.

Pri mizi v desnem kotu sedi Jože z Ivanko in Jušto. Pri levi mizi sedijo fantje in dekleta.

Prvi fant (ko za hip preneha godba): Godbe ni. Ali bomo gledali? Pa zapojmo!

Drugi fant: Saj res. Udari jo naprej ti; mi bomo pomagali.

Prvi fant: Katero bomo? — Jo že znam. (Odkaslja se; zapoje narodno pesem, drugi mu pomagajo.)

Krčmar (prihiti, ko so jedva izpeli kitico pesmi in maha z rokama): Pst! Tiho! Vsi se ozirajo v to stran.

Prvi fant: Čemu bi ne peli?

Drugi fant: Ali imajo danes samo oni besedo?

Tretji fant: Ali koga motimo?

Krčmar: V nesrečo me lahko spravite.

Jože: Radi take pesmi ne more biti hudega.

Prvi fant: Za vino se boji, za kislico. Ali je to vino? (Vrže vino iz kozarca po tleh.)

Drugi fant: Kaj si se že prodal, krčmar?

Prvi fant: Mnogo itak nisi vreden; niti zanje ne.

Krčmar: Recite, kar se vam poljubi. Le peti ne! To pa čisto resno! (Odhiti.)

Drugi fant: Še pljunki se ga več ne primejo.

Jože: Za koncesijo se boji. Če bi takih ne bilo.

Prvi fant: Peti ne smemo, kaj pa naj počnemo?

Drugi fant: Saj smo tu sami zase. Saj se ne šulimo tja notri.

Jože: Peti ne, nazadnje še govoriti ne.

Tretji fant: Lajali bomo.

Prvi fant: Jože, najbolj trdni so tisti, ki imajo zemljo.

Jože: Preres bo to! To se je že pokazalo.

Gorjan (pride s Francetom iz ozadja in se ozira po mizah, kakor da išče prostora. Ustavi se pri mizi, kjer sedi Jože z Jušto in Ivanko. Spregovori, samo da nekaj reče): Kaj se je pokazalo?

Jože (ne more prikriti nejevolje, da je prišel Gorjan, a Francetu prijazno prikima): To se je pokazalo, da je denar prvi, ki sne besedo.

Gorjan: Kjer denarja ni, tam se o denarju govori.

Jože: Če ni denarja, je pa poštenje; to je tudi nekaj vredno, Gorjan.

Gorjan (pogleda prezirno): No, no. — Saj dovolite, da prisedeva. Nikjer več ne najdeva prostora.

Prvi fant: Ker se te vsi branijo k mizi.

Gorjan (pogleda fanta po strani in požre žaljivko): Kaj pa si ti tako nevšečen, Jože? Brata svoje neveste menda ne boš požrl. Še Jušta tako ne gleda.

Jušta: Zakaj bi ga jaz grdo gledala?

Jože (Jušti): Pusti ga!

Prvi fant: On mora ujedati. Če ne grize, bo poginil od lastnega strupa.

Jože: Gadu lasten strup ne škoduje.

Gorjan: Grenka je, ker jo je skuhal ta zeleni mladič. Radi teh dveh (pokaže na dekleti) jo požrem! Vsake ne bom.

Jušta: Če sva na poti, saj greva.

Ivanka (se dvigne).

France (Jušti): Ti, ostani!

Jušta (pogleda brata in molče uboga; tudi Ivanka sede).

France (zine, da prekine mučen molk, ki je nastal). Vidva, mislim, imata najmanj vzroka za prepir. Niti mejà nimata skupnih.

Jože: O pač! Tako zelo skupaj jih imava, da njegovi topoli na našem svetu rastejo.

Gorjan (se dela nevednega): Kakšni topoli?

Jože: Tisti, ki si jih sinoči posekal in vlekel po klanecu.

Gorjan: En sam topol je bil.

Jože: Eden ali sto — bil je.

Gorjan: Tedaj — radi tistega topola taka jeza.

Jože: Seveda, kakor da bi to nič ne bilo. Toda, če bi bil jaz doma, če bi te bil videl... (Udari po mizi.)

Gorjan: Kaj bi bilo — a?

Prvi fant: Lepo ni, da gazite po tujem.

Gorjan (pogleda fanta, nato): Ponosen si lahko, Joža. Najlepši mlaj je dala. Poglej ga tam! Onile je. Jušta je spletla venec zanj.

Jušta (s plašnim pogledom na Jožeta): Jaz že ne.

Gorjan: Tvojega sem izbral, ko ste jih pletle. Na Jožetovem mlaju tvoj venec; ali ni prav tako?

Jušta: Saj nam niste dali miru — saj smo jih morale pletti.

Gorjan: Če ste že zraven — čemu bi ne bili tudi pomagali?

Prvi fant: Zraven? Saj si grozil vsej vasi, ako ne pridemo.

Drugi fant: Smo zraven in nismo zraven. Nič ne moreš reči. V gostilno smo prišli. Saj nismo tam notri!

Gorjan (se smeje pol v zadregi): Vsaka beseda vam je dobra, četudi nima ne glave ne repa. Tu pa se tišcite kot voli k jaslim.

Jože: Če ti resnično ni prav, saj lahko grem. Toda, če grem, se vrnem s sekiro in prvi bo padel mlaj.

Gorjan (se prisiljeno smeje): Poizkusi!

France: Radi enega mlaja se ne boš vsajal.

Jože: Pa ravno radi enega mlaja, če je v take namene!

Gorjan (hudobno). V nepoštene namene, hočeš reči.

Jože: Besedo podtikuješ. Ker si jo pa že podtaknil, jo imej!

Gorjan: Sam si naganjaš zlodeja v glavo. Pa boste vpili: Gorjan je to naredil, Gorjan je kriv!

Jože: Mi smo krivi, kaj ne? Mi smo jih izvabili v vas, smo se jim lizali, prejemale denar iz njihovih rok, hodili od hiše do hiše in grabili ljudi za vrat: Daj topol, pleti vence, pridi na veselico, kriči živijo — mi smo to storili — a?

Gorjan: Nikogar nismo silili!

Jože: In tisti papir, ki ga je moral podpisati njegov oče? (Pokaže na Franceta.)

Gorjan: Moral? Če mu rečem, naj podpiše, ako pričakuje od nas kake usluge in nato podpiše, je to čisto njegova stvar.

Prvi fant (se smeje): Seveda, podpiši, da ti ne zažgemo hiše...

Drugi fant: Da ti ne polomimo kosti, če ne kaj hujšega.

Jože: K nam nisi prišel.

Gorjan: V sršenova gnezda ne hodim.

Jože: To je tvoja pravica! Nastaviš nož na vrat in rečeš: Stori, kar hočem, da te pustim dihati. To je pravica.

Gorjan (trmasto): Zakaj bi ne bila?

Jože: Lepa pravica!

Prvi fant: Tako pravico si v žep vtakni.

Gorjan (fantu, ki ga že dalje časa po strani opazuje): Ti — če nisem slep in gluhi, si ti invalid.

Prvi fant: Med vojno nisem bil med skrivači kakor ti.

Gorjan (se dela mirnega): In prejemaš invalidsko podporo?

Prvi fant: Še za tobak premalo.

Gorjan: Ali veš, da si me včeraj zapodil iz hiše?

Prvi fant: Vem.

Gorjan: Ali veš, da me danes neprestano ujetaš?

Prvi fant: Vem.

Gorjan: Pa še to si zapomni, da za tisti denar niti kadil ne boš več.

Prvi fant (se dvigne): Za kateri denar?

Gorjan: Za tisti denar, ki te je delal tako ošabnega.

Prvi fant (vzroji, postavi se v grozečo pozo pred Gorjana): Ti mi boš odjedal tisto skorjico?

Gorjan (pobledi, v hipu se zave nevarnega položaja in se dvigne): Fant, glej!

Drugi fant (pride iz ozadja z Jakobom, ki je majhen, širokopleč, nekoliko mračen. Postavi se med prvega fanta in Gorjana): Tu je veselica, ne tepeznica! Tja pojte (pokaže s palcem v ozadje), tam vpisujejo. Ne res. Gravnar?

Jakob (prikima): Menda bo res tako.

Prvi fant (nejevoljen): Kaj vpisujejo?

Drugi fant: Tebe, mene, kogarkoli.

Prvi fant (z jeznim pogledom na Gorjana, tovarišu): Vpiši se ti!

Drugi fant: Saj veš, kako!

Jože: Sem sedite, oče!

Jakob: Ne sedem rad, kjer človek ne more biti vesel.

Jože (skrbno): Po kaj ste prišli?

Jakob: Nisem mogel strpeti doma. Dobro bi bilo, če gremo vsi domov. Noč ima svojo moč.

Jože: Saj gremo. Siti smo že vsega.

Prvi fant: Ne bojte se, Gravnar; tudi mi imamo pesti.

Jože: Samo za trenutek sedite.

Jakob (sede na rob mize): Samo za trenutek. Na trnju ne sedim rad. (Naližejo mu kozarec.)

Prvi fant: Gorjan, kaj ti se ne greš vpisat?

Gorjan (ki mu je spričo Gravnarjevega prihoda nekoliko neprijetno): Ne skrbi zame! (Čez trenutek molka): Še vsi se boste vpisali.

Prvi fant: Saj te bo sram naše družbe. Mi bi se sramovali tvoje.

Jože: Naša hiša se s tem ne bo omazala.

Gorjan: Vaša hiša? In če se vpiše tvoj brat?

Jakob: Kateri brat?

Gorjan: Angelo. Več sinov itak nimaš.

Jakob: Tudi on se ne bo vpisal.

Gorjan: In če se je vpisal prav ta hip?

Jakob: Če to stori, nocoj ne bo pod našo streho spal.

Gorjan: Saj sinoči tudi ni.

Jože: Ker ga ti zavajaš!

Jušta (ga pogleda svareče): Jože, ali gremo?

France: Pametno delaj, Jože; sebi in drugim v dobro.

Jože: In ti — kako bi delal?

France: Tako, da mi hiša ne zgori nad glavo.

Jože (počasi in s trpkim naglasom): Bolje, da hiša zgori, kakor da segnije.

Gorjan (proti Gravnarju): Ali slišite? Vaš sin kliče ogenj nad hišo.

Jakob: Ogenj ni najhujše, kar nas lahko zadene; to si zapomni, Gorjan!

Gorjan (se s težka premaguje): To vem. Slepota je še hujša; in ta vas je zadela vse po vrsti.

Jakob: Tako slepi nismo, da bi tebe ne videli.

Gorjan: No — in kaj vidite, če vidite mene?

Jakob: Ali misliš, da ne vemo, kaj te drži pri »onih«?

Gorjan: No — reci!

Jakob: Pohlep po denarju. S culo si se priklatil v vas. Danes barantaš za hiše.

Gorjan: Da, s culo sem se priklatil. Vi pa ste se me ogibali. Če se je pes zaletel v mojo štacuno, ste ga brenili. Danes — danes je drugače; še pljuniti se ne upate za menoj.

Prvi fant: Fej! (Pljune po tleh.)

Jakob: Mojo besedo si potrdil. Bodi, kakor si — našo hišo pusti na miru.

Gorjan (se neprestano smehlja z zagonetnim smehom, ki draži živce): Ne dotaknem se je; tvoje ne! (Zadaj je godba zaigrala himno. S pogledom na vse.) Vem, da nisem prijeten človek; toliko pošten pa sem, da vam rečem: Ena sama pot je, z nami ali pa navzdol!

Jože: Pa navzdol!

Gorjan (se prešerno in zaničljivo smeje, nato zamahne proti njemu z roko, kot bi hotel reči: Pustite ga, revček je! Pogleda v ozadje in reče, da bi zbrisal mučen vtis prepira.) Končano je. Ples se začne znova.

Jože (se predrami iz misli): Mi bomo šli. (Vendar se ne dvigne.)

Drugi fant (ki je zopet prišel iz ozadja, pol-pijan je, nekoliko ironičen): Nič več ne bo treba prati sraje; pomazane so v modi.

Prvi fant: Če bi jih maral kdo.

Gorjan (se ne zmeni za smeh, ki nastane; nerodno mu postane v družbi; gleda v ozadje):

Tovariša dobimo. (Dvigne roko in pomigne.) Hej! Tu smo!

Angelo (pride počasi, v črno srajco je oblečen, gologlav; ima od vina razburjene živce, dasi ni pijan. Navzočne ošine z bežnim, pol-prikritim pogledom, kot da se ne upa vseh pogledati v oči): Dober večer!

Gorjan (in France): Dober večer! (Vsi drugi molče; gledajo mrko in začudeno.) Ali boš prišel?

Angelo: Ne, plesal bom, če dobim dekle.

Gorjan: Katera ti bo danes odrekla ples?

Angelo (ošvigne Jušto): Ne vem. (Nato se prikloni pred Jušto.) Prosim za ples.

Jože (pogleda v stran in molči, prsi se mu dvignejo).

Angelo (ošvigne s pogledom navzočne. Ko vidi, da je lahka zadrega na obrazih vseh, ponovi prošnjo ostreje, njegove oči se uprejo v Jušto kot dve sulici.) Prosim za ples!

Jušta (je neodločna, a ne reče ničesar; njen pogled prosi pomoči).

France (mrko, izpod obrvi): Pojdi!

Jušta (pogleda v mizo, zatrepeta, gre ji na jok; ne more se odločiti).

Jože (se naglo odloči, ošvigne z bliskovitim pogledom navzočne in se dvigne izza mize): Jušta ne bo plesala!

Angelo (pogleda brata, gnjev je v njegovih zenicah, ustnice mu vztrepetajo): Kaj pa bo?

Jože: Domov pojde!

France: Bodi pameten, Jože! Ne ubijaj se!

Angelo (stopi za korak nazaj in se spremeni, kot da je dobil oporo v Francetovih besedah): Zakaj je ne pustiš, da pleše z menoj?

Jože: Ker je moje dekle! Če pa hoče tebe, pustim jo!

Jušta: Jože! Nikari tako!

Jože: In če hočeš vedeti — tudi zato... Ali veš, kaj si mi včeraj dejal?

Angelo: Govoril sem to, govoril sem ono...

Jože: Tudi o topolu si govoril in dal si ga za mlaj.

Angelo: Hočeš reči, da izpolnim, kar rečem. Tudi o tem sva govorila, da nisem tvoj brat.

Jože: Spominjaš se dobro.

Jakob (ki je spremljal prepir samo z očmi, se zdajci dvigne): Nehajta! Jože, čas je, da gremo!

Angelo: Če ima brat dekle, ki meni ugaja, je eno; če jo ima katerikoli, ki ni moj brat, je drugo.

Jušta (se oklene Ivanke): Jezus, Marija! Kaj govori!

Jože (stopi bliže): Zini še eno besedo!

Jakob: Ne dotikajta se drug drugega! Jože, pojdi! Tu ni več prostora za nas!

Angelo (se preplaši; umakne se): Ne bojte se! Le imej svojo punco; za ženo si jo vzemi!

Jože (ko vidi Jušto plakajočo): Ne pri-govarjaj mi je! Ne potrebujem tvoje besede!

Angelo: Kam jo boš peljal? Za plot?

Jože: Angelo, pozabil bom, da sva sinova ene matere.

Angelo: No. Ponovi vpričo očeta povest od včeraj! Čigava bo hiša?

Jože: Zato mi primerjaš plot?

Jakob: Molčita o tej stvari! Pojdita narazen!

Angelo: Pred očetom me ne boš slepil s povestjo. Govori!

Jože: Govori ti; jaz nimam pristaviti ničesar več!

Jakob: Tu ni mesto za take pogovore. Ne trosita sramote!

Gorjan (podpihujoče): Naj se izkaže, kdo ima prav!

Angelo: Oče, vi govorite! Ali je res — kar sem slišal včeraj — da ... da nisem vaš sin.

Jakob: Še nikoli ni prišlo iz mojih ust! Kaj vaju je obsedlo?

Angelo: Če je sramota, je sramota zame. Ali je res? Mati je včeraj prisegla.

Jakob: Če je mati prisegla, potem veš, da je res!

Angelo: Dobro ... Čigavo ime nosim?

Jakob: Kako — čigavo ime?

Angelo: Kako se pišem? Jaz sem Angelo ... Angelo ...?

Jakob: Gravnar se pišeš, kot jaz. Moje ime nosiš.

Angelo: Vaše ime nosim. Vi ste me priznali. Vaš najstarejši sin sem ... Ali slišiš, Jože? Ni mi do bajte, toda, ker ste me hoteli ponižati ...

Jože: Oče odločuje.

Angelo: Saj sem dejal, oče odločuje. Oče pa (v grozilni pozi) ve, kako more pametno odločiti.

Jakob (Jožetu z bridkim očitkom): Čemu nismo šli domov?

Angelo: Ne ubežali bi! Odločite!

Jakob: Odločeno je že davno. Rajna mati je odločila.

Angelo: Ona?

Jakob: Ko si se rodil, se je odrekla vsaki zahtevi, ki bi bila v tvoji prilogi.

Angelo: Vi ste jo prisilili v to!

Jakob (ki ga to očitkanje zadene, gleda Angela prodirajoče, strmo): Vest jo je prisilila; bila je bolj poštena nego si ti.

Angelo: Vi — vi ste me osleparili. Tedaj — niti svojega deleža ne dobim od hiše?

Jakob: Dobiš — ne boš prikrajšan. Tako je izgovorjeno: dobiš tisti denar, ki ga je tvoja mati prinesla iz Aleksandrije!

Angelo (se na Jakobove besede zdrzne, kot da ga je kdo udaril po licu. Gleda po navzočih in za trenutek molči. Toda kmalu se zopet zave; krivi ustnice in zatre burna čuvstva v sebi. Jožetu): Greh moje in tvoje matere je moj delež.

Jože (je zadet od besede »tvoje«, ki je nalašč poudarjena, in dvigne roko): Molči!

Gorjan (pošepče Angelu na uho).

Angelo: Jaz naj molčim — vi vsi pa smete govoriti, s kleščami me smete grabiti.

Gorjan: Angelo, da ne bo prepozno!

Jakob (Gorjanu): Ne zavajaj ga!

Angelo: Dovolj sem star, oče!

Jože: Mlad si, ker si mislil, da ne bom imel kam peljati svoje žene. Mlad si, ker si verjel, da ti bom pustil plesati ž njo — v tej obleki!

Angelo (v onemogli jezi): Ta srajca ti smrdi! Vem, vem. (Potegne iz žepa na prsih mal robeček v barvah državne zastave in mu ga potrese pod nos.) To ti smrdi! Povohaj!

Jože (pobledi, v hipni jezi pograbi robeček iz rok, in ga potepta na tla): Tu imaš! Tu imaš!

Jušta (ga zgrabi za roke): Jože!

France: Ne ubijaj se!

Jakob (pristopi k sinu): Jože, z menoj pojdi!

Gorjan (izbruhne v škodoželjni radosti): Ha! (Stopi na vzvišeno mesto, odkoder se vidi na vrt v ozadje in pomigne z roko.) Zastavo pljujejo!

Angelo: Zdaj si si postljal!

Jakob: Pustite ga! — Pojdi, Jože!

Jože (se razburjen otrese očeta): Pustite me vsi! (Obstane, pogleda s širokim pogledom navzočne.) Kaj pa je? Kaj pa hočete?

Angelo: Zastavo si pljuval.

Gorjan: Še vprašaj, kaj je?

Jože: Ničesar nisem storil! To je robeček! Ničesar drugega!

Par ljudi (pride iz ozadja, vsi se zgrnejo okrog Jožeta. Nekaj ljudi se je razburilo, kot da slutijo zlo): Kaj je? Kdo je raztrgal zastavo? Kdo je pljuval nanjo? Kdo jo je klel? (Gorostasna obtožba, gorostasno raste od ust do ust.)

Jože: To ste hoteli!

Gorjan: Ne bajto, palačo zdaj dobiš!

Jušta: Beži!

Novi ljudje (gledajo, izprašujejo): Kaj se je zgodilo? Kdo je to storil? Oni tam?

Jakob: Pustite ga na miru! Kdor se ga samo dotakne ... Moj sin je!

Gorjan: Ponosen si lahko nanj!

Jakob: Gorjan!

Jušta (Jožetu): Beži!

Jože (obupno): To ste hoteli! (V hipu plane in si naredi pot med ljudmi, preskoči nizek zid in izgine. Tedaj šele se množica zavé, da je imela zločinca pred seboj. Razgiblje se. Med zadnjo sceno je bila godba že zaigrala valček, ples se je bil pričel. Dvoje mladeničev plane do mesta, kjer je Jože preskočil zid.)

Ivanka (in Jakob hitita v ozadje).

Jušta (zabrani mladeničem pot): Pustite ga!

Klici: Po orožnike! Za njim! (Dva revolverska strela slepo počita v smer, v katero je Jože zbežal. Godba utihne.)

Jušta (se po strelah zgrudi na kolena in dvigne roke): Bog ga obvari!

Ivanka (pride iz ozadja): Ubežal jim je. (Z Jušto se objameta. Ivanka pogleda polbrata z dolgim pogledom.) Tvoja črna srajca se je že prvo uro umazala.

Zastor pade.

»Do jutrišnje seje naj ostane. Toda potem ne več. Kdo bo gledal to bolno siroto v hiši! Ali naj res ostane vse pri hiši? Dorica je že itak vsak večer na skednju. Ali misliš, da ne vem. Potuho dajeta otrokom ti in dekla. In če vsi zbole! Samo ljudje te bodo vlekli po zobeh.«

»Marta je čisto nora na otroke!« je počasi dejala županja.

»In radi tega naj najamem potem še eno deklo. Še dojljo morda? Kdo se bo za tuje otroke pehal!« Ogorčeno je udaril z nogo ob tla ter odšel iz sobe.

Županja pa se je za trenutek morala prijeti za mizo. Zakrila si je obraz ter začela ihteti.

»Kdo se bo za tuje otroke pehal!«

»S strašno skrivnostjo v srcu je strmela skozi okno ter pomislila na blede obraz rajne Jelnikarice, ki je zrl vanjo s polzaprtimi steklenimi očmi.

»Kako, kako naj mu povem? je vzdihovala in v srce jo je rezal glas malega sirotka, ki je vreščal v kuhinji. »O usmiljeni Bog, kako naj mu to povem?«

Tisto noč so na skednju spali trije. Branko je vsak hip poslušal, ali Lojzek še živi, tako rahlo je otročiček dihal. Dorica je bila tiste dni na hišni številki enajst; imeli so kosce v gozdu. Videla je, da so zanje kuhali gnjat in štruklje, njej so pa dali zjutraj kislega mleka in starih žgancev, zato je morala odganjati kokoši, da niso razgrebale po zelniku; opoldne so ji dali ričeta, zvečer pa isto kakor zjutraj. Marta ji je bila prihranila v lončku kave in županja ji je prinesla žemljico. Marta jo je skrivaj, da ni videl gospodar, vlekla v hlev ter ji pri brleči svetiljki pregledala glavo, ali ni našla mrčesa.

Dorica in Lojzek sta zaspala, Branko pa je dolgo slonel na lini ter strmел v noč. Vonj sena in zvezdnata noč sta ga opajala, da je s silno bolestjo mislil na svojo mater in očeta in stanovanje v mestu, na sošolce, ki so že na počitnicah in se bodo vrnili. Preko širnih njiv je plavala zategnjena fantovska pesem in čriček je cvrlel v travi. Deček je zamišljen šel za svojimi spomini in pri srcu mu je bilo, da bi na glas kričal od bolesti, osamelosti in silne ljubezni do bratcev in sestrice.

Dorica je na glas nekaj sanjala ter zbudila bratca. Otrok je začel vekati, deklica

se je prestrašeno dvignila ter začela sama vpiti in klicati Branka. Deček jo je pomiril, posadil si bratca na kolena ter ga ujčkal, da ga utolaži. Sestrica se je privila k Branku.

»Tema, strah!« je dejala. Čutil je, kako ima lice mokro od solz.

Obsedel je, zibal dete na kolenih in pri srcu mu je bilo tesno do smrti.

»Mama, mama!«

Dolgo je strmел v temo in si želel, da bi se mu iz noči spet prikazal materin obraz.

Tudi županja tisto noč dolgo ni zaspala.

»Za tuje otroke!« ji je kljuvalo v sencih kakor s kladivcem in mislila je na blede obraz žene, ki ji umirajoči ni dala strehe, in mislila na svojo težko skrivnost, ki je ne more razodeti možu. (Dalje.)

KAJN.

FRANCE BEVK.

Drama v treh dejanjih.

Tretje dejanje.

Prostorna kmečka izba. Na desni se dviga vzvišen prostor za ognjišče, nad ognjiščem je zožena streha, ki prehaja v dimnik. Nad tlečim ognjem visi kotel na verigi. V sobi je miza in dvoje stolov. Ob stenah so klopi. V zadnji strani je dvoje oken, ki so majhna, zamrežena; šipe so razbite. V levem kotu je vhod v vežo. Ko se dvigne zastor, je temno; jedva, da se razločijo sence v izbi. Zunaj je veter, ki žvižga skozi razbita okna.

Jakob (je nekoliko potr, sedi pri mizi in podpira glavo v težkem razmišljanju. Nasproti sedi sosed Peter; pred njim je kozarec z žganjem. Ob ognju ždi babica in grebe s palčico po pepelu. Gleda s strmečim, brezizraznim pogledom, tupatam se zdrzne, a se zopet pomiri).

Mati (sitno, s trudnim glasom): Ivanka! Ivanka!

Ivanka (pride iz veže in postoji na vratih): Kaj želite, mati?

Mati: Tema je. Luč prinesi.

Ivanka: Takoj, mati!

Jakob: Nocojšnjega večera se bojim.

Peter: Saj so orožniki na vasi.

Jakob: Kaj bi oni! Hudourniki! Kadar se prikažejo, je znamenje, da bo nevihta.

Ivanka (pride z lučjo, ki plapolala v sapi; postavi jo na vogal mize).

Mati: Zamaši okna, Ivanka!

Ivanka (maši odprtine s papirjem).

Peter: Da se je moralo to zgoditi!

Jakob: V eni minuti se je zgodilo. Zraven sem bil in če bi bil vedel naprej, ne bi mogel ubraniti.

Peter: Za tako malenkost.

Jakob: Za to malenkost so nam že sinoči pobili okna. Kakšno noč smo imeli!

Mati: Morilei! Fej!

Ivanka (počene materi k nogam).

Jakob: Zdaj se bojim, za Jožeta! Naj mi hišo zažgejo; njega naj mi pustijo!

Mati (se zgrozi): Hišo zažgejo...

Peter: Kod hodi Angelo?

Jakob: Saj veš, kako je ž njim. Najeli so ga, da me ugonobijo.

Peter: Saj so orožniki tu.

Jakob: Tudi takrat so bili tu, ko so nam razbili okna.

Mati: Ivanka! Ivanka!

Ivanka: Kaj je, mati?

Mati: Uredi za večerjo; daj!

Ivanka: Ali naj pripravim za oba?

Mati: Kako za oba?

Ivanka: Za Jožeta in za Angela?

Mati: Angela ne bo.

Jakob: Kako veste, da ga ne bo?

Mati: Rajši molčim; rajši ne govorim.

Jakob: Morda se še vse poravna. Kdo ve?

Mati: Naše krvi ni. Aleksandrijska dovilja si ga je prislužila.

Jakob: Pustite jo, mati! Ona je v grobu. Bog ve, kdo je kriv.

Mati: Jaz je nisem gnala od hiše.

Jakob: Revščina jo je gnala.

Ivanka (bolešno): Mati! Oče!

Jakob: Saj molčiva! Pripravi za vse; kdor pride, ta bo jedel. Jaz nocoj ne bom jedel.

Ivanka (pripravlja na mizi za večerjo).

Mati (grebe v ogenj): Je tako, je tako... Kadar ena sama senca plane, pomeni smrt, cela vrsta sene, pomeni ogenj... Kakšen vihar je zunaj!

Ivanka: Kaj govorite, mati?

Mati (molči).

Peter (se dvigne): Šel bom; če kaj nastane, moram biti doma.

Jakob: Z Bogom, sosed!

Peter (gre skozi vrata): Kakšna burja!

Ivanka: Ali naj pripravim večerjo?

Jakob: Ob tej uri bi moral biti doma.

Ivanka: Ne upa se! In če so ga ujeli?

Jakob (se zdrzne): Ujeti se ne bo pustil.

Ivanka: In če je ušel?

Jakob: Kam?

Ivanka: Čez mejo.

Jakob: Potem je zame izgubljen! Če je ostal, ga bodo vklenili in — enkrat izpustili. Potem bo doma. S te zemlje ga ne morejo izgnati. Če ne pride kaj hujšega.

Mati (posluša veter; v zamolklem, nespremenljivem glasu): Nocoj bi nihče ne pogasil ognja.

Ivanka: Kaj pravite?

Mati: Nič.

Ivanka: Ali je res, da jih pretepajo, kadar jih vklenejo?

Jakob: Kdo pravi to? Mojih otrok ne bo nihče tepel!

Nekdo (potrka na vrata, vsi se ozrò vanje).

Jakob (vznemirjen): On je!

Gorjan (vstopi s širokim korakom, polpijan je, oči begajo po ljudeh in po izbi): Prokleta burja!

Jakob: Da.

Gorjan: In tema.

Jakob: Da.

Gorjan: Če dovolite, sedel bom.

Jakob: Odpočij si!

Gorjan: Kje je Angelo?

Mati (zadirčno): Kaj mu hočeš? Domov pojdi!

Gorjan (mirno, ošabno): Gorjan ne gre domov; on se vseeno ne izgubi. Vrzite ga na glavo, pade na noge. Od kdaj pa revščina ukazuje?

Mati: Prej si se prodal, nego so kupci prišli. Pasji človek!

Gorjan: Bolje pes, ko mrčes! Kdo se bo kesal, bomo videli...

Mati: Mi ne! Ostanemo, kar smo bili; mi in naši otroci!

Gorjan: Vaši otroci?

Mati: Naša je ta hiša, naša ostane.

Gorjan: Kdo ve? Kdo ve, če ne bo še nocoj moja?

Jakob (plane): Kaj si dejal?

Gorjan (se izvije): Kdo ve, pravim, kdo ve... Lahko, da še tisto izgubim, kar imam.

Jakob: Ti si po nekaj prišel.

Gorjan: Morda, da je to res. Ali, ker me ujedate — kako naj človek govori.

Jakob: Razburjeni smo; saj spoznaš, da gori nad nami.

Gorjan: To je tisto: gori nad vami, ali vsaj zgodi se to lahko. Ali ni škoda hiše? Ni mnogo vredna, a vseeno. Prodajte mi jo. Ko pridejo »oni«, jim porečem: Stojte! Hiša je moja! Vi pa boste imeli denar; naselite se lahko drugje.

Jakob (je zrastel kvišku, v razširjenih zenicah je blestela groza Gorjanovih besed; stisnil je pesti, iz njega je izbruhn timer zadrževani krik): Zato tedaj si se privaril pijan v mojo hišo? Zato si sikal kot gad! Ne, ne! Naj zgori hiša do tal! Tebi je ne dam! Po mrličih dišiš!

Gorjan: Zgodilo se bo, kar želite!

Mati: Fej, fej, fej! Seme satanovo! Ali tudi duše kupuješ? Ropar ob belem dnevu, ali poznaš Boga? Pesjan, s prstom kažeš na človeka, ki naj ga doleti nesreča, katero si skotil ti!

Gorjan: Lajaj! Od samega sovraštva lajaš! Ali pa veš, kdo se je včeraj vpisal med »nje«?

Mati: Med katere se je vpisal in kdo?

Gorjan: Že nosi črno srajco.

Jakob: Videl sem ga. Nič novega nisi povedal.

Mati: Angelo? — Jaz ga še nisem videla.

Gorjan: Glejte ga!

Angelo (je medtem napol odprl vrata in obstal; gologlav je, črno srajco ima. Nastopi hip molka. Angelo stopi v sobo.)

Mati: Saj sem verjela... (Zaihti.)

Ivanka (gre in zapahne vrata).

Jakob (gleda na črno srajco; Angelo je bil drznega pogleda, a molk in presenečenje ga potreta, da povese oči).

Gorjan: Dober večer! Prisedi!

Jakob (počasi, a odločno iz tuge): Tu ni prostora zanj! Tam so vrata!

Angelo (dvigne pogled, oče in »sin« se zreta več mučnih hipov): Vi me podite iz te hiše?

Jakob: Sam si se spodil.

Angelo: Čigava je ta hiša?

Jakob: Hiša ene družine je; gospodar sem jaz. Tako je po pravici.

Angelo: Pravica je presedlala. Kaj poročete, če sem gospodar hiše jaz?

Jakob: Ti? — Kje je Jože?

Angelo: Kaj sem jaz varuh svojega brata?

Mati: Tako je odgovoril Kajn.

Angelo (pogleda mater srdito): Gorje si je nakopal, nosi naj ga!

Jakob: Vsi ga bomo nosili.

Angelo: Jaz ne! Nisem vaš. Storil bom brez vesti, kar bom storil.

Jakob: Kaj boš storil?

Angelo: Svojo pravico bom izkopal in jo prodal Gorjanu. Vsako besedo, ki je zapisana, je mogoče popraviti. Ogoljufati ste me hoteli za hišo, pa se je nad vami posula. Koliko mi obljubiš za to podrtijo, Gorjan?

Gorjan: Z zemljo vred, takole med brati...

Jakob: Molči! Molčita, če ne me prisilita... (Ne najde besede.)

Mati: Oh ti moj Bog!

Nekdo (udari na okno, koj nato butne v vrata z vso silo).

Vsi (obstanejo in posluhnejo).

Jože (zunaj): Odprite! Pomagajte!

Ivanka (odpahne zapah).

Jože (vstopi; bled je, razmršen, okrvavljen, brez klobuka in golorok): Oče! Bežimo! Skrijte me! (Obstane, ko zagleda Angela in Gorjana; bori se v njem:) Vse je izgubljeno. Psi so me izvohali.

Angelo: O kom govoriš?

Jože: Ubežal sem jim; vidva sta mi padla kot modrasa na pot.

Angelo: Kaj si dejal včeraj? Kdo je danes gospodar?

Jože: Grizeš! Grizi!

Mati: Sveti Bog!

Angelo: Tudi ti bi grizel; danes ne moreš. Jaz prodajam hišo. Koliko daš, Gorjan?

Gorjan: Dvajset tisoč...

Angelo: Skop si! Trideset daj!

Jakob: Angelo!

Jože: Ti prodajaš, ti?!

Mati: Seme satanovo!

Angelo: Prodajam, če ne bo gorelo. Naj reši, če more. Mene ne vidite več.

Gorjan: Petindvajsettisoč!

Jože: Vem, da bo gorelo. Že ropotajo avtomobili...

Jakob: Zgori naj! Zgori naj rajši!

Mati (zamolklo v ogenj): Vrsta sene pomeni ogenj in več ko ena smrt.

Angelo: Prodal bom... Osemindvajset...

Jože: Ne, ne boš prodajal! Ti ne! Ne tu, na tem mestu, vpričo nas!

Angelo: Ti ne boš rabil doma!

Jože: Kaj — si — dejal? (Brata si stojita srdita drug proti drugemu. Sovraštvo jima sije iz oči.)

Angelo (samozavestno, stisne pesti): Udarim prvi!

Narednik (vstopi naglo z dvema orožnikoma skozi vrata).

Vsi (obstanejo kakor okameneli; Gorjan in Angelo se nekoliko umakneta).

Narednik: Nihče naj se ne gane! (Pokaže na Jožeta): Vklenite ga.

Jakob: Tega mi pustite! Moj sin je!

Ivanka (stopi k materi; plakata).

Narednik: Mir!

Gorjan (poluglasno): Šestindvajset z nepremičninami vred!

Angelo: Velja! (Sežeta si v roko.)

Jože (vklenjen): Vidva — sklenjata kupčije... v tem hipu...

Mati: Naj se posuši trava, kamor stopita! Zemlja naj vaju izvrže!

Angelo (Jožetu): Ali naj pozdravim tvojo nevesto?

Jože (obstane): Kaj si dejal? Oh! (Besna žalost ga popade.) Oče! Oče, ne pustite! Tepli me bodo, do nagega me bodo slekli.

Jakob (plane k sinu): Pustite ga! Saj ni naredil ničesar!

Ivanka (plane k bratu): Vsaj nas se usmilite! (Oklene se ga, da ga ne morejo odpeljati.)

Gorjan (uporabi to priliko in se molče izmuzne skozi vrata).

Mati: Pustite jagnjeta! Volkove pobijte!

Narednik (potegne revolver): Proč! (Sune Jakoba.) Vklenite še tega moža! Odtрга Ivanko od brata in ji zveže roke.) Upirati se, to znate! Starko pustite! Onega tam (pokaže Angela) tudi! Pojdimo!

Jože (postoji za trenutek in pogleda Angela, nato mater, ki se je divgnila iz vzdihovanja in solz. Stara mati in vnuk se gledata par dolgih trenutkov in kot bi se razumela, jima sijejo oči).

Mati (dvigne roke): Jože! Prisegam ti pri živem Bogu!

Orožnik: Marš!

Jože (izgine za drugimi skozi vrata, mati se zgrudi na stol, Angelo stoji ob steni, glava mu klone. Burja tuli).

Angelo (se prestopi od zida in stoji nekaj trenutkov na sredi sobe; nato stopi počasi k mizi, opre se s komolcem na rob in misli).

Mati (sedi ob ognju, njene oči so uprte v vrata. Ko Angelo sede, se splazi mati počasi za njegovim hrbtom do vrat in v vežo. Zaklene vrata in porine zapah. Vzame ključ iz vrat in ga skrije v roko. S pogledom na Angela se splazi nazaj do ognjišča in naglo vrže ključ v žerjavico. S paličico ga zagrebe): Tako; Bog mi bodi milostljiv! (Pokriža se. Pogleda Angela in moli. Tupatam posluhne.)

Angelo (se predrami in misli. Ozre se na mater, ki ga ne pogleda).

Mati (čuti Angelov pogled, ki leži na nji. Glas, ki je bil tih, se dvigne v polglasno molitev, nato zopet pade).

Angelo (se zgane. Na obrazu se mu vidi, da mu je tesno pri sreči, a ne ve, kaj mu je. Hoče vstati, a se ne dvigne, hoče spregovoriti, odpre usta, a ni besede iz njih).

Gorjan (potrka na vrata od zunaj): Halo! Ali je kdo v hiši?

Angelo in mati (se nehote ozreta drug v drugega in posluhneta).

Gorjan: Oglasi se, kdor si notri!

Angelo (se oglasi s šibkim glasom, beseda mu lepi v grlu): Kaj hočeš?

Gorjan (ki mu je glas vetra udušil Angelov glas): Ali ni nikogar doma? Ali vernim dušam gori?

Mati (kot v sanjah): Vernim dušam bo gorelo.

Angelo (ojači glas): Kdo si? Kaj hočeš?

Gorjan: Odpri!

Angelo (se zavè): Takoj, takoj!

Mati (pogrebe s paličico v žerjavico): Ogenj, skrij, kar sem ti zaupala. Ne cvili, ogenj!

Angelo (odpahne zapah, vrata se ne odprò): Zlodej!

Gorjan: Odpri! Mudi se!

Angelo: Ne morem.

Gorjan: Odrini zapah!

Angelo: Odpahnil sem ga. Ključa ni.

Gorjan: Ali si sam?

Angelo (pogleda mater): Kje je ključ?

Mati: Kdo sem jaz?

Angelo: Mati, kje je ključ?

Mati (se ne ozre): Jaz ne vem za ključ.

Gorjan: Odpri, sicer je vse izgubljeno.

Angelo (se upre v vrata, ki se ne vdajo): Mati, vi veste za ključ!

Mati: Jaz nisem tvoja mati.

Gorjan: Prepozno bo. Jaz moram biti v hiši... Prepozno bo!

Angelo (materi): Bodite mati kogarkoli, bodite karkoli — samo, dajte mi ključ!

Mati: Jaz ne vem za ključ.

Angelo: Vi ste zaprli vrata.

Mati: Ne spominjam se.

Gorjan (udari besno po vratih): Odpri! Hudiči, kaj se hočete pogubiti?

Angelo (tolče s pestmi po vratih): Ni ključa! Ni ključa!

Gorjan: Skozi okno!

Angelo (plane k oknu): Zamrežena so. O! O!

Gorjan: Zažgo te živega! Besni so. Ali si čul?

Angelo: Da! da! Ne vpij še ti! Jaz zblaznim! (Pogleda divje starko.) Mati! Dajte ključ, če ne... (Stisne krčevito pesti, udari se po glavi, zagrabi se za lase.)

Mati (molči, s sovražnim pogledom ga ošvigne).

Gorjan: Avtomobile čujem. Ulomiva vrata! Ali slišiš?

Angelo: Slišim, slišim! (Upre se divje v vrata. Vrata se ne vdajo.)

Gorjan: Vzemi sekiro!

Angelo (bega): Kje je sekira? (Išče.) Nikjer ni sekire! (Tolče s pestmi po vratih, obup se ga loteva in malodušje.) Gorjan, ali si ti, ali nisi ti? Pomagaj mi!

Gorjan: Počakaj! Vrnem se s sekiro! (Čuje se beg človeka, vrtna vrata se zaprò, burja udari v okna.)

Angelo (obstoji na vratih brez moči, roke mu vise ob telesu, na mater zrè z neizraznim pogledom).

Mati (sedi nepremična in strmi v ogenj).

Angelo (se zdrzne, kot da se je zavedel nečesa, do tistega trenutka nepoznanega. Z negotovimi koraki stopa proti materi): Kaj ste mi naredili? Ugriznila si me, kača! Predla si niti, zdaj jih boš zadrgnila. Ali prej te zadavim! (Približuje se ji s skrčenimi prsti.)

Mati: Ne boš me zadavil, ker upaš še vedno, da te lahko rešim.

Angelo: Tedaj imaš vendar-le ključ. — O, o! Ti se norčuješ z menoj. Psica si, ne mati! Tudi jaz sem te sovražil, tudi jaz te sovražim!

Mati: Ne krči prstov! Pritepenec! Sramoto si prinesel v hišo. Ko si prišel na svet in prvič zajokal, bi te bila najrajši zadavila. Tuja ženska je prinesla v hišo plod tujega moža. Jaz pa sem te morala poljubljati, povijati, ujkati, peti ti pesmice, imenovati se tvojo mater, ko niti kapljice moje krvi ni v tebi.

Angelo: Zadavila bi me bila.

Mati: O — kako sem zadrževala prste, ki so se hoteli sami od sebe vtisniti. V meni se je nabiralo kot strup — kot da dojim kačo — in vzgojili smo kačo...

Angelo: Vi, kako naj vas imenujem...

Mati: Pusti me! Kri, ki ni naša se je maščevala nad nami! Jaz nisem imela moči. Zdaž sva enako močna.

Angelo: Tako? — Jaz sem v vaših rokah in vi nimate usmiljenja z menoj.

Mati: Tudi ti se nisi usmilil.

Množica (je ta trenutek prihrumela do hiše, udarci na dvoriščna vrata se čujejo).

Angelo (pridrži sapo). Tu so.

Mati: Prišlo je, kar je imelo priti.

Angelo: Čujte! Odprite vrata, še je čas!

Mati: Pusti me!

Angelo: Čujte! Ali niso padla vrtna vrata? (Krik naraste, svetloba prižganih bakelj pade v sobo.)

Mati (se pokriža): Zgodi naj se božja volja, amen!

Angelo (ki ga prevzame divje vpitje, se zažene kot ujet ptič in udari z vsem telesom v vrata, nato plane k oknu in se obesí z obema rokama za križe. Plane k drugemu oknu, plane v sobo, a se vrne razmršen, bled, divji): Vse je zamreženo! Vse je zaklenjeno!

Nekdo (zunaj): Bencin! Baklje!

Angelo (pogleda starko in izbruhne): Tudi vi umrjete!

Mati (mirno, monotono): Tudi jaz umrjem.

Angelo (plane k oknu): Hoj — joj — joj! Jaz sem Angelo — O, o! Čujte, jaz sem Angelo — o — o! Jaz sem vaš! — Jaz sem...! O!

Mati (se splazi do mize in ugasne luč, le žerjavica ognjišča rdeče sveti na sobo): Vpij! Volkovi ne slišijo. (Splazi se nazaj k ognju.)

Angelo: Hoj — joj — joj! Tu smo živi ljudje!

Množica (vpije, veter trga glasove).

Angelo: Usmilite se me! Usmilite se starke!

Mati: Zame ne prosi usmiljenja. Ne maram ga od njih.

Angelo: Hoj — joj — joj! (Plane k vratom in zopet udari ob nje.)

Množica (poje himno).

Angelo (se skrušen obrne): Vse je proketo! (Plane proti materi.) Jaz vas ubijem! Jaz vas ubijem!

Mati: Ubij!

Množica (tuli; prikaže se svetloba, ki plane v krvavordečem snopu v izbo, da zakrvave stene in oba od groze in sovraštva spačena obraza).

Mati (okameni za hip): Sveta Marija!

Angelo (razširi oči; nato se spusti v smeh, ki vsebuje pol blaznosti in pol groze. Plane k starki in jo zgrabi za vrat): Ubijem te! Zadržim te!

Mati (trga glas iz sebe): Povem ti — tam je ključ — v ognju leži — vzemi ga — odpri vrata...

Angelo (pogleda v ogenj): Ah! Umorila si me!

Mati: Dopolnilo se bo, kar je bilo v meni dvajset let... Naš kruh si jedel — našo kri si izdal — zdaj bo dolg poravnal... Že gorimo — že smo pepel — dim me duši... (Starka se zgrudi.)

Angelo (jo izpusti, postoji za hip, obsijan od rdeče svetlobe in poslušne prasketanju, vetru, kriku, petju. Nato plane po sobi kot bi bežal pred smrtjo in pred življenjem. Obstane, zgrabi se za glavo): In jaz nimam človeka, ki bi me ubil!

Konec.

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

III. del: RAJ.

Spev XXVII.

Do vrstice 76. tega speva smo še na osmem nebesu. — Ko je Dante (v prejšnjem spevu) tudi pred apostolom Janezom sijajno prestal izpit iz vprašanj o božji čednosti ljubezni in nato govoril z Adamom, se prične novi (XXVII.) spev s tem,

da nenadoma ves raj prične peti himno zahvale v čast presveti Trojici. Ob tem petju se pesniku opaja uhó, in ob pogledu na rajsko svetlobo, ki se mu zdi kakor smehtenje vsemira, tudi oko. In tako mu privre iz prsi vzklík, slaveč to neizrečeno radost, to blaženo življenje miru in ljubezni, to obilnost in bogastvo, ki je na veke varno pred izgubo in ki ne pozna želje po vedno večjem kopičenju. (Vv. 1—9.) Po tej himni nastane grobna tišina... Pesnik strmeč zre v četvorico svetih mož (Peter, Jakob, Janez, Adam), ki jih, obdane s svetlobo, imenuje »baklje«. Nankrat pa zapazi na prikazni sv. Petra čudno spremembo: prične se namreč živahno gibati in rdéti (kakor če bi planet Jupiter, ki je bele barve, vzprejel rdečo barvo planeta Marsa). Tisti globoki molk je bil zaukazan od Previdnosti, ki tudi v Raju razporeja vsa opravila vseh vrst rajskih prebivavcev. In iz molka pride govor Petrov: »Ne čudi se, da sem barvo spremenil; zakaj, kar bom sedaj govoril, bo táko, da bodo od srda in jada zardeli tudi vsi drugi nebeščanje. Tisti moj naslednik, ki si je po nevrednem prilastil to čast, je spremenil Rim, kjer sem jaz trpel in umrl, v mlako in kloako vseh grdobij, nad čimer ima samo satan svoje veselje!« (Dante je bil z mnogimi drugimi vred mnenja, da odpoved papeža Celestina V. ni bila zakonita; zato tudi Bonifacija VIII., ki posebna meri nanj ta očitek, ni smatral za zakonitega papeža. Meri pa tudi na oba naslednika njegova, Klementa V. (1305—1314), rodóm iz Gaskonje v Franciji, ter Ivana XXII. (1316—1334), rodóm iz Cahorsa, tudi v Franciji. Dante ju imenuje nekaj verzov nižje, v. 58. (Vv. 10—27.)

Ob tej silni obtožbi papeževega dvora zardé od sramu in srda vsi blaženci (kakor oblaki rdé, če solnce nanje sije od nasprotne strani); tudi Beatrice zardí (kakor čestita žena ali deklica, če le sliši ime greha); in vse nebo potemni, kakor je bilo potemnelo ob Kristusovi smrti. (Vv. 28—36.)

Z rastočim gnevom, ki se pozna tudi v glasu, nadaljuje sv. Peter: »Prvih šest papežev je kri prelilo, ampak ne zato, da bi nevesta Kristova zdaj zlato grabila. Stol sv. Petra ni imel v očeh ustanoviteljev tega namena, da bi vsakokratni papež posegal v čisto svetne zadeve in eno stran-ko (gibelino) obsojal na levo, ali pa se celó zoper svoje nasprotnike z orožjem v roki — pod zastavo, ki so ključí Petrovi v njej kot grb — bojeval in vojskoval (kakor se je Bonifacij VIII. zoper rodbino Colonna), ali da bi papeževa kurija izdajala potvorjene listine. Zdaj v vsaki škofiji vladajo lakomni volkovi, ne pastirji.« (Vv. 37 do 60.)

»Toda Previdnost« — nadaljuje sv. Peter — »ki je ob času največje nevarnosti, ko je Hanibal trkal na vrata, poslala v junaku Scipionu rešitelja staremu Rimu, bo pomagala tudi zdaj Cerkvi, in sicer kmalu.« (Vv. 61—63.)

»Ti pa, Dante, ko se vrneš na zemljo, povej ljudem vse, kar si slišal od mene.« (Vv. 64—66.)

Po tej grenki graji Petrovi se vsi blaženi duhovi, ki so se bili (v spevu XXIII.) že začeli dvigati proti najvišjemu nebu, a so se bili pri